

MAŁGORZATA FRYZA
Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

SZKIC DO WYSTAWY STAŁEJ W ZAGRODZIE ZE STAREJ KROBI

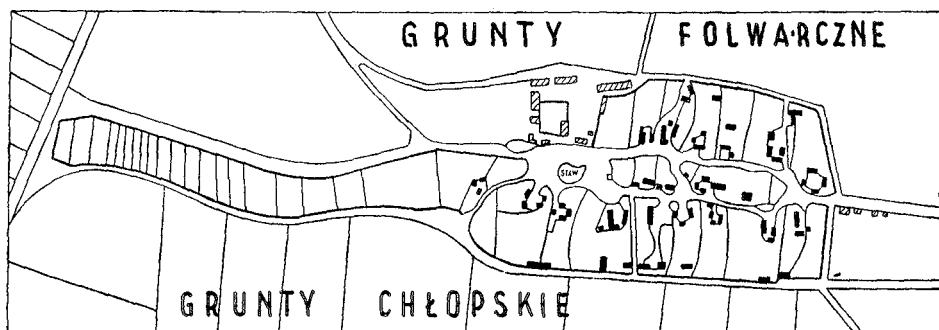
Dnia 11 czerwca 1999r. w Wielkopolskim Parku Etnograficznym w Dziekanowicach udostępniono do zwiedzania zagrodę ze Starej Krobi. Obejście to posadowione jest na niewielkim wzniesieniu, na południowo-zachodnim krańcu muzealnej wsi a składa się z trzech budynków: domu, budynku inwentarskiego i stodoły. Całość ogrodzona jest płotem sztachetowym. Obejścia dopełniają ogród kwiatowy, warzywny i sad oraz ulokowana przy zachodniej granicy siedliska studnia z pompą. Obiekty tworzące zagrodę pozyskano do muzeum w 1980 r. zakupując je od Marcelego Gruchały. W pierwotnym miejscu budynki te wzniesione zostały w 1834 r. (taką datę nosi dom), t.j. w okresie właściwej przebudowy wsi wynikającej z ustawy uwłaszczeniowej, prawdopodobnie przez Józefa Skotarczyka, który wymieniany jest jako właściciel obejścia w księdze notarialnej z 1837 r. (Archiwum MPP, Dokumentacja..., 1980). Zagrodę posadowiono wówczas poza zwartą zabudową wsi — owalnicy. Poszczególne obiekty w zagrodzie zbudowane zostały według nowych wzorów w konstrukcji szkieletowej, w której wypełnienie stanowią strychulce obrzucone gliną wymieszaną z sieczką. Początkowo było to zamożne gospodarstwo posiadające ok. 25 ha ziemi. W 1876 r. ówczesna właścicielka Klara Nowak podzieliła je między synów na dwie równe części liczące po 12,44 ha. W zagrodzie pozostał Jakub Nowak, który wkrótce przejął część swego brata. W 1906 r. żona Jakuba Michalina Nowak przepisała gospodarstwo swemu zięciowi Stanisławowi Majewskiemu, który rok później sprzedał niemal połowę gruntów (tamże). Rodzina Majewskich siedziała na gospodarstwie do 1960r. (w latach 1955 – 1960 gospodarzył Walenty syn Stanisława), po czym przepisano je Marcelemu Gruchale zięciowi siostry Walentego.

Rekonstrukcję zagrody w muzeum prowadzono w pierwszym etapie z przeznaczeniem do użytkowania bytowego, stąd doprowadzono do budynków prąd i wodę a jedną z komór w budynku mieszkalnym zaadaptowano na łazienkę. Wiosną 1984 r. po zakończeniu prac rekonstrukcyjnych w zagrodzie zamieszkał pracownik muzeum ze swoją rodziną dodatkowo trudniący się uprawą ziemi. Odtąd przez blisko 15 lat obejście funkcjonowało na zasadach typowego gospodarstwa rolno-hodowlanego i było jedyną tego rodzaju żywą ekspozycją w skali polskiego muzealnictwa skansenowskiego. Z chwilą opuszczenia obiektów przez ich użytkowników zaistniała konieczność zagospodarowania obejścia w formie typowej ekspozycji muzealnej. Do jej przygotowania

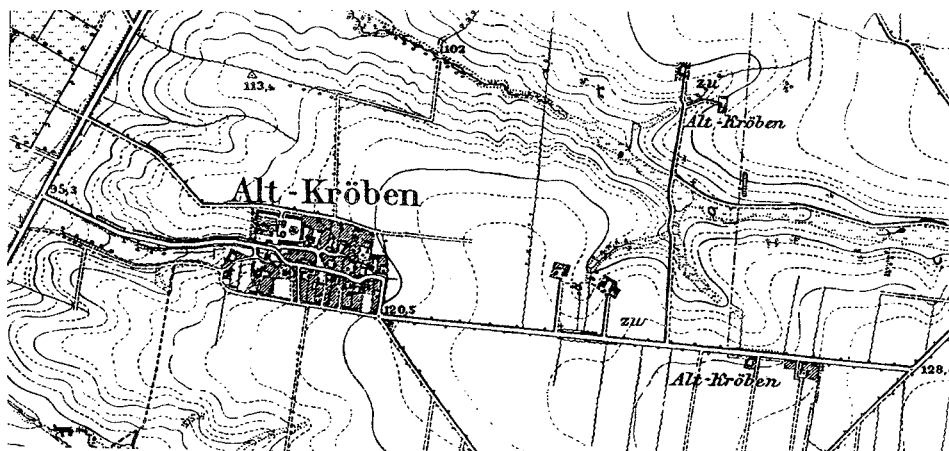
przyjęto koncepcję ukazania zagadnień związanych z działalnością społeczną i folklorystyczną mieszkańców Biskupizny, której tradycje sięgają okresu dwudziestolecia międzywojennego. Koncepcja ta dodatkowo uzasadniona jest faktem prowadzenia takich działań przez członków rodziny dawnych właścicieli zagrody.

Biskupizna to region etnograficzny obejmujący 11 wsi ulokowanych na południe od Gostynia wokół miasteczka Krobia. Jest to obszar tzw. klucza krobskiego stanowiącego od wieku XIII do XVIII własność biskupstwa poznańskiego. Zajmuje dość urodzajny teren położony między strumieniami Kania i Polski Rów na zachodzie a Dąbrówka i Dąbroczna na wschodzie. Wsie biskupiańskie zorganizowane są w dwie parafie: Domachowo i Krobia. Stara Krobia posadowiona w centrum tego regionu ok. 5 km na północ od Krobi, przy trasie komunikacyjnej do Gostynia należy do parafii Domachowo. Wsie z klucza krobskiego, w tym również Stara Krobia korzystały z mniejszych obciążeń feudalnych, co przy dogodnych warunkach glebowych sprzyjało bogaceniu się gospodarstw chłopskich czego świadectwa czytelne są do dzisiaj. Profesor Stanisław Helsztyński (1934, s. 81), historyk literatury, wywodzący się ze wsi bezpośrednio sąsiadującej z Biskupizną bardzo trafnie oddał jej zamożność pisząc: „... ja nieodmiennie wracam tu, w Kraj Wielkich Dolin. Lubię te szosy, dwory, traktory i dworce, gospodarstwa jak w Danji, ogrody jak w Haarlem...” Sytuacja gospodarstw nie uległa większym zmianom nawet po konfiskacie dóbr biskupich w 1794 r., gdyż ziemie te funkcjonowały w państwie pruskim na zasadzie dzierżawy z rocznym czynszem. W latach 1830 – 1842 w wyniku przeprowadzonej ustawy uwłaszczeniowej zmienił się układ gruntów i lokalizacja niektórych gospodarstw chłopskich oraz struktura społeczna wsi. Tak się też stało w Starej Krobi, w której zmieniono stary układ wsi owalnicowej założonej na tzw. prawie średzkim lokując poza zwartą zabudową nowe zagrody, w tym obejście wykupione przez muzeum (patrz ryc. 1 i 2). Uwłaszczenie z uwagi na to, że objęło tylko gospodarstwa sprzężajne (otrzymały one nadziały ziemi liczące ok. 25ha) wyodrębniło sporą grupę gospodarstw małorolnych i zagrodniczych oraz wpłynęło na wzrost liczebny biedoty wiejskiej, z której z kolei rekrutowali się rzemieślnicy zasiedlający okoliczne miasta m.in. Krobię, Gostyń. Struktura ta nieznacznie zmieniła sytuację ekonomiczną Biskupian.

Wyższy poziom zamożności mieszkańców Biskupizny w stosunku do sąsiadów, działalność edukacyjna duchowieństwa oraz silna akcja germanizacyjna w okresie zaborów wpłynęły na umocnienie poczucia jedności i wspólnoty w obronie wartości narodo-

Ryc. 1. Układ wsi Stara Krobia przed przebudową uwłaszczeniową, wg Burszta J., 1960

Ryc. 2. Plan wsi Stara Krobica po przebudowie uwłaszczeniowej, wg mapy administracyjnej, 1890.

wych i lokalnych, co zaowocowało potrzebą prezentowania przy każdej okazji tradycyjnego ubioru odświętnego oraz swoistą formą aktywności społecznej. Ubiór odświętny był i nadal jest bardzo istotnym wyznacznikiem zamożności Biskupian. Kształtował się on na przestrzeni wielu lat od końca wieku XVIII do połowy wieku XX i ostatecznie przybrał formę, którą dość wiernie oddaje fot. nr 1. Najbardziej charakterystycznymi elementami w tym stroju są: kobiece nakrycie głowy, czyli czepiec tiulowy z szerokim, wysoko sterczącym okapem przypominającym kornet zakonnicy, męska „jaka”, czyli rodzaj marynarki w kolorze amarantowym oraz bryczesowe spodnie (noszone od lat 20-tych XX w.) białe, czarne bądź oliwkowe. Aktywność społeczna Biskupian rozwinęła się szczególnie w okresie dwudziestolecia międzywojennego a odżyła na przełomie lat 60-tych i 70-tych XXw.. W latach 1928 – 1939 wydawano w Gostyniu pod redakcją Władysława Stachowskiego „*Kronikę Gostyńską*”, w której zamieszczano artykuły z zakresu historii, sztuki, geografii i literatury regionu, takich autorów jak: dr A. Brosig, St. Helsztyński, ks. St. Kozierowski, dr M. Gumowski, ale też znalazły się opisy obrzędów i zwyczajów biskupiańskich, w tym np. opis wesela biskupiańskiego dokonany przez Franciszkę Mendycankę. Działania folklorystyczne na szerszą skalę rozwinął w latach 30-tych Jan Bzdęga z Domachowa. Rozpoczął je kilkoma publikacjami w „*Kronice Gostyńskiej*” i innych pismach, takich jak: „*Gazeta Polska*”, „*Gazeta Narodowa*”, „*Ore-downik*”, „*Kurier Poznański*”. W 1936 r. Jan Bzdęga opublikował monografię „*Biskupianie*” poświęconą folklorowi i zwyczajom Biskupian a opracowaną przy pomocy rysownika Wacława Boratyńskiego i organisty z Domachowa Józefa Baranowskiego. Zorganizował też w Domachowie kółko regionalne i zespół folklorystyczny — „*Biskupianie*”, który występował m.in. w Rozgłośni Poznańskiej Polskiego Radia, nagrał trzy filmy folklorystyczne oraz wydał pocztówki ze strojami biskupiańskimi. Tę wszechstronną działalność kontynuowano również w czasie wojny.¹ W okresie powojennym ruch regionalny w szerszym zakresie rozwinął się na przełomie lat 60-tych i 70-tych,

¹ Informacje te zawarła Jadwiga Sobieska we wstępie do książki Jana Bzdęgi (1992)

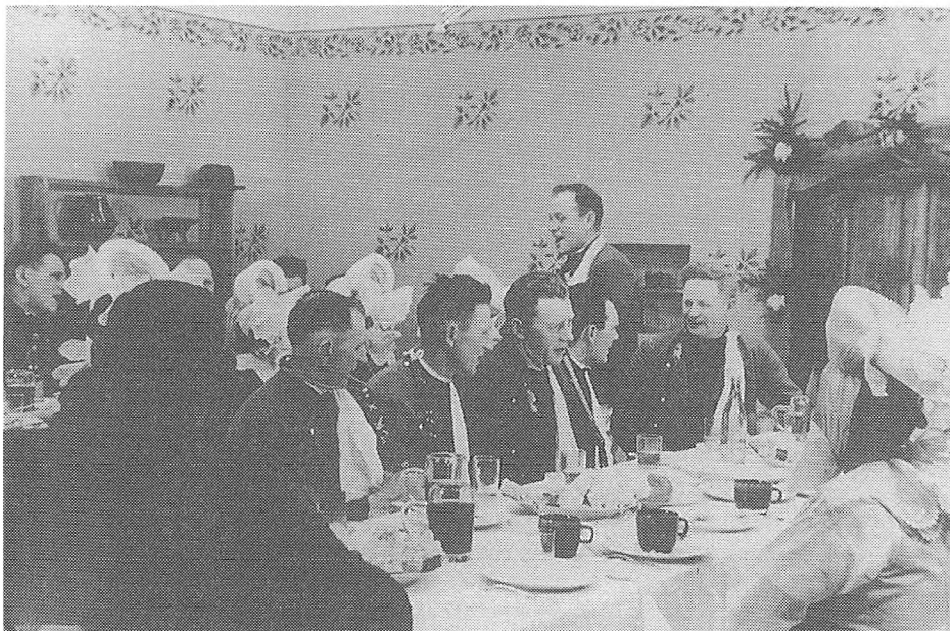
choć już pod koniec lat 50-tych powołano w Krobi Towarzystwo Miłośników Biskupizny. Na początku lat 70-tych, t.j. w 1972 r. utworzono w Domachowie *Zespół Folklorystyczny (in crudo)*, a kilka lat później powołano Krobskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne. Utworzenie zespołu folklorystycznego było ściśle związane z rodziną Majewskich, właścicieli zagrody przejętej przez muzeum. Pomysł na założenie zespołu przy działającym w Domachowie Kole Gospodyń Wiejskich poddała Zofia Nowak córka Stanisława Majewskiego urodzona w Krobi w 1905 r., natomiast kierowniczką zespołu została jej córka Joanna Prętkowska, która funkcję tę sprawuje do dzisiaj. Zofia Nowak wraz ze swoim mężem przez wiele lat tańczyła i śpiewała w zespole, oboje pozowali do kart pocztowych i pocztówek dźwiękowych prezentujących stroje i folklor biskupiański (patrz fot. 3). Chętnych do pracy w zespole było wielu tym bardziej, że zapotrzebowanie na działania folklorystyczne wyrażono już wcześniej organizując samoistnie w drugiej połowie lat 60-tych inscenizację wesela w sali — gościńcu u Wojciechowskiego w Starej Krobi a następnie drugą inscenizację wesela w 1969/1970 r. w chałupie Pietrowiaka również w Starej Krobi. Ta druga inscenizacja wesela została nagrana dla telewizji, ponadto wykonano fotografie, które przechowywano w zespole (patrz fot. 1). Do współpracy przy organizowaniu programów artystycznych zespołu a przede wszystkim do zorganizowania jego promocji zaproszono Jana Bzdęę. Zajął się on produkcją wspomnianych już pocztówek dźwiękowych z nagraniami przyśpiewek i piosenek biskupiańskich, kart pocztowych dla promocji zespołu ale też i regionu Biskupizny oraz nagraniami w radiu.²

Obecnie działalność folklorystyczna Biskupian w dużej mierze koncentruje się wokół spraw związanych z funkcjonowaniem zespołu, co sprowadza się do zbierania i przygotowywania tekstów przyśpiewek i piosenek, opracowywania nowych układów tanecznych oraz nauczania młodzieży. Dla potrzeb zespołu pracują też kobiety zajmujące się szyciem i układaniem czepców t. j. „wyszywoczek” i „kopczorki”. Ubiór odświętny jest nadal ważnym czynnikiem wyróżniającym Biskupian od mieszkańców sąsiednich miejscowości, chociaż posiada on już funkcje czysto reprezentacyjne, wkłada się go przy okazji ważnych świąt kościelnych takich jak: Wielkanoc, Wniebowstąpienie, Boże Ciało.

Ta dość szeroko zakrojona i współcześnie żywa działalność folklorystyczna oraz przykład szczególnej roli Zofii Nowak z domu Majewskiej w procesie reaktywowania zespołu folklorystycznego stały się kanwą dla przygotowania ekspozycji we wnętrzach zagrody ze Starej Krobi. Wydarzenia te określiły również cezurę czasową wystawy na przełom lat 60-tych i 70-tych XX w.

Opierając się na informacjach wnuczki Stanisława Majewskiego a siostrzenicy Walentego odtworzono funkcję pomieszczeń oraz formę i rozmieszczenie sprzętów i mebli. W adaptacji tej zachowano infrastrukturę w jaką wyposażono obiekty na okres użytkowania bytowego, t.j. instalację elektryczną i wodną z hydroforem co uzasadnia również fakt, iż w 1958 r. we wsi Stara Krobica rozprowadzono sieć elektryczną. Utrzymano również układ pomieszczeń z kuchnią w miejscu szerokiego komina i łazienką wydzieloną z komory. Pozostałe pomieszczenia otrzymały funkcje: pokoju paradnego, pokoju dziadków Majewskich, sypialni i komory — spiżarni. Elementy prezentujące

² Pamiątki z tego okresu pozyskano do zbiorów Wielkopolskiego Parku Etnograficznego.

Fot. 1. Wesele biskupiańskie w Starej Krobi, fot. nieznanymi, 1969 r.

działania folklorystyczne umieszczono w pokoju paradnym (patrz fot. 4), gdzie w kredensie za szkłem i na szyfonierce znalazły miejsce fotografie z inscenizacji wesela biskupiańskiego w 1969 r., różga weselna oraz karty pocztowe z członkami zespołu. W kącie obok kredensu ustawiono ramkę do układania wstęg tiulowych do czepców. W pokoju dziadków (patrz fot. 5) urządzonym dość tradycyjnie, w tym z ołtarzykiem na komodzie, wyeksponowano części ubioru odświętnego w postaci amarantowej „jaki”, czarnej kamizelki „westki” i kapelusza zawieszonych na wiklinowym manekinie oraz czarnych bryczesowych spodni przełożonych przez oparcie krzesła. Pełniejszy obraz regionalizmu biskupiańskiego można uzyskać przez posłuchanie pocztówek dźwiękowych z piosenkami i przyśpiewkami weselnymi.

LITERATURA:

- Burszta J.
1960 Osadnictwo i kształty wsi (w:) Kultura Ludowa Wielkopolski t.1, Poznań.
- Bzdęga J.
1992 Biskupianie, Warszawa.
1992 Wesele biskupiańskie, Warszawa.
- Glapa A.
1954 Strój dzierżacki, Poznań.
- Gomolec L.
1964 Wielkopolskie grupy regionalne i lokalne nazwy ludności wiejskiej (w:) Kultura Ludowa Wielkopolski t.2, Poznań.

Helsztyński St.

1934 Kraj wielkich dolin (w:) Kronika Gostyńska, seria VI., nr 6, Gostyń.

1990 Kronika rodzinna, Warszawa.

Kronika Gostyńska

1928 – 1939 czasopismo regionalne pod red. Stachowskiego Wł., Gostyń.

MATERIAŁY ARCHIWUM MPP NA LEDNICZY

Dokumentacja historyczna zagrody ze starej Krobi, maszynopis, 1980 r.

MATERIAŁY PRACOWNI DOKUMENTACJI FOLWARKÓW PRZY MUZEUM NARODOWYM ROLNICTWA W SZRENIAWIE

Mapa topograficzna, 1911, Kreis Gostyn, Reg. Bezirk Posen, Berlin

DIE SKIZZE ZUR DAUERAUSSTELLUNG IM BAUERNHOF AUS STARA KROBIA

Zusammenfassung

Am 11. Juni 1999 wurde in Wielkopolski Park Etnograficzny (Großpolnischer Ethnographischer Park) ein Bauernhof aus Stara Krobia zur Besichtigung übergeben. Der Bauernhof, erbaut im Jahre 1834, stammt aus dem Biskupizna-Gebiet, einer ethnographischen Region, die 11 Dörfer umfaßte, welche in Südgroßpolen um eine kleine Stadt Krobia lagen. Dieses Gebiet war seit dem 13. bis zum 18. Jh. das Eigentum des Posener Bistums, ein Güterkomplex, der weniger Feudalbelastungen ausnutzte als die benachbarten Regionen, was das Reichwerden der Landwirtschaften begünstigte. In den zwanziger Jahren der Zwischenkriegszeit haben die Bewohner dieser Region — die Bewohner von Biskupizna — eine breit angelegte gesellschaftliche und folkloristische Tätigkeit entwickelt, die mit einer kurzen Pause bis heute fortgesetzt wird, obwohl in etwas bescheidener Form. Folkloristische Tätigkeit der Bewohner von Biskupizna, darin auch die gesellschaftliche Aktivitäten der Familie der ehemaligen Eigentümer des Bauernhofes, ist der Hintergrund der jetzt realisierten Exposition. Der präsentierte Hof wurde zum Museum am Anfang der achtziger Jahre übertragen, war innerhalb von 15 Jahren besiedelt und funktionierte in Ausstellungs- und Gebrauchsbedingungen.

PHOTOS:

1. Hochzeit der Bewohner von Biskupin in Stara Krobia. Photo: unbekannter Photograph, 1969
2. Ein Paar der Bewohner von Biskupizna aus einem folkloristischen Ensemble (*in crudo*) aus Domachowo. 1999
3. Ansichtskarte „Domachowo. Ein Paar der Bewohner von Biskupin“. Hrsg. KAW, 1979
4. Fragment der Exposition in der Bauernhütte aus Stara Krobia — Salon. 1999
5. Fragment der Exposition in der Bauernhütte aus Stara Krobia — Zimmer der Großeltern. 1999

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Anordnung des Dorfes Stara Krobia vor der Bauernbefreiung, nach Burszta J., 1960

Abb. 2. Plan des Dorfes Stara Krobia nach der Bauernbefreiung, nach Administrationskarte, 1890

Fot. 2. Para Biskupian z Zespołu Folklorystycznego (*in crudo*) z Domachowa
(M. Fryza, Szkic do wystawy stałej w zagrodzie ze Starej Krobi)

Fot. 3. Widokówka „Domachowo. Para biskupiańska.” wyd. KAW, 1979 r.
(M. Fryza, Szkic do wystawy stałej w zagrodzie ze Starej Krobi)

Fot. 4. Fragment ekspozycji
w chałupie ze Starej Krobi — pokój
paradny
(M. Fryza, Szkic do wystawy stałej
w zagrodzie ze Starej Krobi)

Fot. 5. Fragment ekspozycji
w chałupie ze Starej Krobi — pokój
dziadków
(M. Fryza, Szkic do wystawy stałej
w zagrodzie ze Starej Krobi)